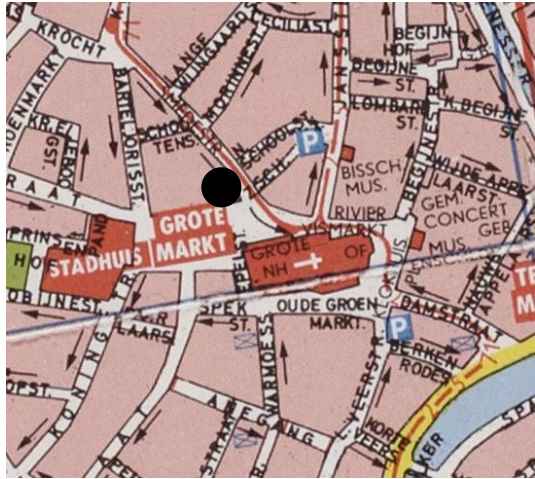

Hoofdwacht

Locatie: Grote Markt 17

Koninklijke Bibliotheek Den Haag ; afbeelding afkomstig uit Album Amicorum van Petrus Scriverius, tekening van P. Saenredam uit 1629. Geheel links de Hoofdwacht. Geheel rechts een woontoren op de hoek met de Jansstraat. Vismarkt op voorgrond.

NL-HlmNHA_53001559_K ; A. Storck ???, 1700 ; Hoofdwacht

DSC_3742 ; AV ; 10-9-2016 ; Hoofdwacht tijdens Open Monumenten dagen

NL-HlmNHA_53001558_K ; H. Spilman; 1740; Uitsnede prent zelf met Hoofdwacht e.o.

DSC_00016948 ; AV ; 24-9-2018 ; Vergelijkbare situatie als prent links, zij het iets meer naar rechts genomen, omdat anders de Hoofdwacht geheel achter de bomen zou verdwijnen

NL-HlmNHA_54000002 ; ? ; 1870 ; Hoofdwacht met huzaren. Toen nog functionerend als Hoofdwacht

DSC_00020186 ; AV ; 24-6-2019 ; Hoofdwacht in vergelijkbare situatie als foto links, maar nu vanaf de tranen van de Grote Kerk

NL-HlmNHA_53001568_M ; H.M.J. Misset ; 1902 ; Hoofdwacht

DSC_3623 ; AV ; 10-9-2016 ; Vergelijkbare situatie als prent links. Let op de verdwenen hijsbalk boven het dakraam aan de zijgevel langs de Smedestraat

DSC_6149 ; AV ; 28-5-2017 ; Hoofdwacht ná de schilderbeurt rond jaarwisseling 2016/2017. Niet iedereen was er blij mee. Ik ook niet, de oude kleuren waren toch ook historisch verantwoord ! Toch had het gebouw begin 2017 historische kleuren, Na een paar jaar, toen de kleuren iets minder fel waren, was ik er aan gewend. Van omstanders hoorden we, dat het ge bouw met de nieuwe oude kleuren veel meer opvalt. Toch een winstpuntje !!!

Een klein voorbeeld van de problemen rond het kiezen van een verantwoorde historische situatie.

Uitsnede NL-HlmNHA_51000373_XL ; Thomas Thomasz. ; 1590 met situatie 1578. Kaart Haarlem na beleg 1573 en stadsbrand 1576

Uitsnede NL-HlmNHA_491_0588 ; A. van Diggelen ; 1823 ; Kadastrale kaart Haarlem(minuutplan), sectie C, blad 1, gen. Botermarkt

Op de westelijke hoek Grote Markt/Smedestraat staat het gebouw dat bekend is als De Hoofdwacht . Het gaat hier om één van de oudste gebouwen van Haarlem. De precieze bouwdatum van het huidige gebouw is niet bekend, maar moet rond het midden of tegen het einde van de 13e eeuw geplaatst worden. Of het gebouw nog verder terug gaat is niet bekend, maar is niet onmogelijk. Uit het restauratieonderzoek van 1994/1995 is de indeling rond 1300 bekend geworden. Rond 1300 was er sprake van een kelder half onder en boven de grond, daarboven een zaal en daarboven weer twee lage opslagetages en daarboven een zolder. De bovenetage's werden verlicht door kijkspleten in de buitenmuren. Al langer was bekend, dat het gebouw oorspronkelijk veel dieper geweest is (binnen zijn dichtgezette deuren naar de verdwenen achterbouw zichtbaar). Zie bovenstaand kaartfragment links. Deze tekening moet zeer betrouwbaar geacht worden. Dit komt omdat de kaart van Thomas Thomasz. in zijn algemeenheid behoorlijk nauwkeurig is. Maar ook om dat de maker van deze kaart ten tijde van het maken ervan twee huizen links van de Hoofdwacht woonde. Hij kende de situatie ter plekke dus zeer goed. Om nog een andere reden kan men dit kaartfragment als zeer betrouwbaar beschouwen: tekentechnisch betreft het hier een zogenaamde isometrische projectie. Hierbij gaat men uit van de plattegrond en worden de verticale lijnen in dezelfde verhouding als de plattegrond aangebracht. Daarna kan men de hogergelegen horizontale lijnen en dakranden intekenen. Er is geen perspectivische vertekening. Omdat het hier een hoekpand betreft is de diepte ten opzichte van de breedte van het gebouw zeer eenvoudig na te gaan. Op het kaartfragment van Thomas Thomasz. is de diepte van de Hoofdwacht ongeveer twee keer de breedte van het pand. Plaats je dat over op de kadastrale kaart uit 1823 rechts, dan reikte het pand net voorbij de twee kleine huisjes achter de Hoofdwacht. Aangezien het hier flinke uitvergrotingen betreft en daardoor toch wat onnauwkeurigheden bevat, lijkt het logisch aan te nemen, dat het gebouw de Hoofdwacht in de 16^e eeuw de twee kleine achtergelegen huisjes op de kaart uit 1823 omvatte. Dat betekent, dat de Hoofdwacht in de 16^e eeuw ongeveer driekwart van de huidige diepte langer geweest is. Of die 16^e-eeuwse situatie op bovenstaand kaartfragment de oorspronkelijke is, is ook niet bekend.

Er is niets bekend over hoe het gebouw er oorspronkelijk uitgezien heeft. In zijn algemeenheid hadden zulk soort gebouwen een trapgevel voor en een trapgevel achter en kantelen langs de zijanten. Op de allereerste prent (van dit artikel) van de Hoofdwacht uit 1629 heeft het gebouw zo'n trapgevel. Het was toen een vrijstaand gebouw, waardoor je een stukje van de zijkant kan zien. Onder de dakgoot zie je tussen twee verticale lijnen wat afwijkend metselwerk. Zou dat bij elkaar een restant van kantelen zijn? In oude documenten, rond 1440, is er aan de Grote Markt sprake van een huis Rodenburch/Radeborch, waarvan wegens bouwvalligheid de kantelen gesloopt moesten worden. Onder veel voorbehoud, zou dit de Hoofdwacht geweest kunnen zijn.

Veel zaken wijzen erop, dat de Hoofdwacht vermoedelijk het oorspronkelijke stadhuis van Haarlem is geweest. Haarlem ontving in 1245 stadsrechten. Of dit gebouw toen al direct het stadhuis was, is niet bekend. Wel is duidelijk dat het gebruik als stadhuis teneinde kwam, toen het huidige stadhuis rond 1360 in gebruik genomen werd. Het moet daarna in particuliere handen terechtgekomen zijn, maar wanneer is ook niet duidelijk. Pas in 1486 is een eerste particuliere eigenaar bekend. In de middeleeuwen heeft men de eerste etage boven de bel etage verhoogd en de ramen vergroot en er een normaal te gebruiken etage van gemaakt. Dit ziet men op de prent uit 1629.

Vermoedelijk rond 1600 is het achterste deel van de Hoofdwacht afgesplitst. Wanneer het gesloopt is, is niet bekend. Bij die gelegenheid is ook waarschijnlijk de huidige kelder ontstaan. De voorgaande kelder lag half onder en half boven de grond. Voor de verandering heeft men het grondniveau een meter uitgediept en het plafond een meter verhoogd en er een vloer ingelegd, waardoor een dubbele kelder ontstaan is. Een zeer bijzondere situatie. Rond 1641 of 1681 is mogelijk een nieuwe gevel geplaatst. Daarvan is de gevel boven de bel-etage overgebleven.

In 1755 werd het gebouw ingericht als Hoofdwacht voor de schutterij. Daarvoor zaten ze in een paar kelders van het stadhuis. Maar de schutters maakten er daar zo'n rommeltje van, dat ze het stadhuis uitgegooid werden. De burens van de nieuwe Hoofdwacht waren dus absoluut niet blij met hun komst. Maar hun klachten werden niet gehoord door het stadsbestuur. Voor de vestiging

van de Hoofdwacht is het gebouw van binnen gestript. Er werd een etage uitgehaald en de beletage werd wat verhoogd en waarschijnlijk werd de vloer van de zolder ook wat gewijzigd. In de ruimte boven de beletage werden de cellen getimmerd. Daar werden mensen opgesloten in afwachting van hun berechting. Vaak ging het om wat lichtere vergrijpen. Gevangenen zoals nu bestonden nog niet. Op de beletage zaten de schutters. In de kastenwand in de mooie kamer (Tadema kamer), waar nu de pantry en de opslagkast zit, stond de biervoorraad van de schutters. Dat was van levensbelang voor hun! In de middeleeuwen was de schutterij een elitekorps, maar in de 18^e eeuw was het afgeleden tot een zootje ongeregeld. Bij deze verbouwing in 1755 werden de gevels van de kelder en de beletage veranderd tot hoe ze nu nog zijn.

In de loop der 19^e eeuw verliep het systeem van de schutterij dusdanig, dat op een gegeven moment het garnizoen de taken overnam. Aan het eind van de 19^e eeuw kwam er een politiekorps zoals we dat nu nog kennen. De Hoofdwacht kwam toen leeg te staan. De gemeente kon het een paar decennia lang aan de straatstenen niet kwijt. Het was een verloederd geheel. In 1919 was de (Historische) Vereniging Haarlem al lang op zoek naar een nieuw onderkomen. De Hoofdwacht werd toen hun nieuwe onderkomen en is dat nog steeds. De gemeente blij, dat ze dat pand eindelijk kwijt waren en de vereniging blij met hun nieuwe onderkomen. Wel moesten ze op eigen kosten de beletage opknappen en zodoende bruikbaar maken. Toen was het geld op en bleef de rest van het gebouw in slechte staat en onbruikbaar.

In 1994 was het gehele gebouw in dermate slechte staat, dat slechts één kamer bruikbaar was. Het is toen van onder tot boven gerestaureerd en kon daarna in zijn geheel in gebruik genomen worden. Aan de buitenkant is toen weinig veranderd. Binnenin is wel veel veranderd. Bij de voorhal zijn een paar muurtjes weggebroken en is er een geheel nieuw trappenhuis gebouwd. Op de verdieping boven de beletage kregen de restanten van de houten celwanden een nieuwe plaats. Deze celwanden zijn interessant vanwege de vele inscripties. Ook de luiken in de mooie kamer op de beletage bevatten van die inscripties. Er zijn toen ook de nodige mooie tegels en een fonteintje uit de depots van monumentenzorg geplaatst. Momenteel is menig historische vereniging jaloers op het onderkomen dat de Historische Vereniging Haarlem heeft. Niet alleen wat betreft het aanzien en interieur van het gebouw, maar zeker ook de locatie.

Het gebouw heeft een hele lange rij van eigenaren en gebruikers. Dat is een boekwerk op zich. In dit artikel is daar geen plaats voor, maar toch wil ik hier een drie-tal dingen uitlichten:

- In de middeleeuwen was een stadhuis een multifunctioneel gebouw. Men vindt multifunctionaliteit tegenwoordig heel modern, maar in de middeleeuwen was dat heel normaal. Zo'n stadhuis was niet alleen stadhuis, maar ook overdekte markthal, stadsherberg, gerechtsgebouw en waarschijnlijk nog meer.
- Van ongeveer midden 16^e eeuw tot begin 17^e eeuw was de Hoofdwacht eigendom van de familie Van Zuren. Van deze familie was burgemeester Jan van Zuren, samen met het bekende multitalent Coornhert en nog twee overheidsfunctionarissen/bierbrouwers, mede-oprichter van een drukkerij in de kelders van de Hoofdwacht. Deze drukkerij functioneerde vanaf 1561, maar na 1564 wordt niks meer vernomen van de drukkerij van Van Zuren en Coornhert. Het is niet bekend wat er gebeurd is.
- Van 1682-1721 was de Hoofdwacht eigendom van de familie Ormea. Deze familie was geldwisselaar en houder van een lommerd. Oorspronkelijk waren dit soort families afkomstig uit Lombardije, waarvan de naam lommerd een verbastering is. In de middeleeuwen werd er heel erg neergekeken op geldwisselaars en houders van een lommerd. Noodgedwongen stond men ze toe, maar ze moesten vanaf de straat eigenlijk niet zichtbaar zijn. Ze werden verbannen naar kleine achterafjes, zoals de Lombardsteeg in Haarlem tussen Jansstraat en het Begijnhof. In de loop der tijd begonnen deze families aan een langzame klim op de sociale ladder binnen de steden. Langzaam kropen ze uit hun achteraf steegjes en verhuisden naar hoofdstraten toe. Eind 17^e eeuw werd de familie Ormea vanwege zijn grote rijkdom in de Haarlemse kring van regenten

opgenomen. Zou deze familie de aanschaf van een prestigieus pand op een prominente plaats aan het belangrijkste plein van de stad beschouwd hebben als een kroon op deze klim op de sociale ladder?

En zo is de Hoofdwacht dan geworden tot wat het nu is: een charmante lappendeken, die zo'n zevenenhalve eeuw omspant.

Bibliografie kort

(Cerutti, et al., 2018) (Greevenbroek, 1981) (HistorischeWerkgroepHaerlem, 1982) (Uittenhout, et al., 1995) (Uittenhout, 1995) (Uittenhout, 1996), Informatie van mijn vrijwilligerswerk als gastheer bij de Hoofdwacht.

Bibliografie uitgebreid

Cerutti, W., et al. 2018. *Dirck Volckertszoon Coornhert (1522-1590) Een strijdbare Haarlemse humanist*. Haarlem : Uitgeverij Loutje, 2018. ISBN 978949193111.

Greevenbroek, dr. J. TH. van. 1981. *De Bank van Lening te Haarlem, een instelling van weldadigheid*. Haarlem : Fibula-van Dishoeck, 1981. ISBN 90 228 3751 3.

HistorischeWerkgroepHaerlem. 1982. *Brinkmann aan de Grote Markt, 4000 jaar geschiedenis Hartje Haarlem*. Haarlem : Uitgeverij De Vrieseborch, Haarlem, 1982. ISBN 90 6076 164 2.

Uittenhout, B. 1996. Monumentenzorg Haarlem/Gemeentelijke restauraties/Grote Markt 17, Hoofdwacht (rijksmonument, algehele restauratie). *Haerlem Jaarboek 1995*. 1996, Vereniging Haerlem.

—. **1995.** Monumentenzorg Haarlem/gemeentelijke restauraties/Hoofdwacht (eerste fase, exterieur opgeleverd). *Haerlem Jaarboek 1994*. 1995, Vereniging Haerlem.

Uittenhout, B., Busker, M. en Steehouwer, K. 1995. Het oudste stadhuis van Haarlem, Restauratie van "de Hoofdwacht". *Heemschut*. nummer drie, juni 1995, 1995, Vol. 72.